

Sümegei György

„A legprogresszívebb szabadságot, bátorságot szeretném”

1. Kassák Lajos 1916-os, kecskeméti nyara

Kassák Lajosnak a Kecskeméti Művésztelepen töltött idejét is befoglalta visszaemlékezéseibe Gráber Margit festőművész: „Kecskeméten találkoztam Uitz Bélával, sőt egy nyáron sógorával, Kassákkal és családjával is. Kassák ekkortájt gyűjtötte híveit, és engem is próbált megnyerni az avantgárdnak. »Csák válámi úját«, mondogatta. Én azonban átláttam, hogy ez nem lehet kiindulási pont, inkább végcél.”¹ Kassák ugyanezt a nyarat így idézi föl: „1916 nyarán a feleségemmel, Simon Jolánnal, az előadóművésszel, Uitz Béláék vendégei voltunk a kecskeméti művésztelepen.” Egyszerű, csupán a tényeket rögzítő kijelentő mondata után következik a váratlan, ám legfontosabb bejelentése: „Itt kaptam a hírt, hogy A Tettet betiltották.”² Kassák nem választhatott a gondtalan nyaralás vagy a tevékeny pihenés, munkás vakáció között, mert ez utóbbit a folyóirata sorsa miatt kialakult helyzet rákényszerítette. Hiszen első folyóiratának, a magyarországi avantgárd legelső orgánumának a betiltása inkább feladatokat jelenthetett a számára, végiggondolandó tennivalók sorbavételét. Vagyis az 1916. június 15. és szeptember vége közötti jó három kecskeméti hónap a pihenés mellett munkát, tervezgetést, az új lap (MA) koncepiálását, a számba jöhető munkatársi gárda kialakítását is adhatta feladatul a felelős szerkesztőnek.

De vajon lehet-e pontosan (s ha igen, hogyan hitelesen) fölidézni egy ilyen sokrétű tevékenységben munkálkodó alkotó ember (költő, író, szerkesztő, képzőművész) nyári hónapjait? Megkísérelni is csak bizonyosan úgy érdemes, ha elsősorban a műveiben keressük a nyomait, esetleg a kapcsolataiban kutatjuk az odavezető vagy az ott kialakuló szálat. S ha a legapróbb adatokat, tényeket, említéseket, akár sejtéseket a helyszín (a Kecskeméti Művésztelep) és az idő (1916 nyara) raszterére illesztjük, akkor ott érvényes megfeleléseket találhatunk. Mindez nemcsak a kassáki műre, hanem a velük egyidejűleg Kecskeméten dolgozó alkotóművészekre is vonatkozhat, hiszen ahogyan Gráber Margit Kassákra

1 Gráber Margit: *Emlékezések könyve*. Gondolat, Bp., 1991. 7.

2 Kassák Lajos: *Az izmusok története*. Magvető Kiadó, Bp., 1972. Ezentúl: Kassák 1972.

jellemző fontos momentumot tudott följegyezni a kecskeméti emlékeiből, így akár másnál is találkozhatnánk hasonlókkal.

Kassákék a sógorának, Uitz Bélának a rendelkezésére bocsátott Falus Elek-villa manzárdjában laktak. („Uitzék egy egész villát kaptak a művésztelepen, ha nehezen is fog menni, de úgy gondoljuk, néhány hónapig ellakhatunk velük egy épületben.”³) „Kecskemétre az első postával elküldték utánam Balázs Bélának egy levelét”, amelyben Balázs azt kéri, hogy „küldje meg nekem mindig a lapot”. De Kassák „ezt a minden-lében-kanál-embert” elutasítja, kérését figyelembe se veszi, nem küldi neki *A Tettet*, amelynek nem szünetelt a szerkesztése, kiadása 1916 nyarán sem. Hiszen Kassák önéletrajzi regényében így említi ezt: „Egy nemzetközi szám kiadására készültünk. /.../ Az volt az indítványom, hogy valahogy demonstratív formában is jelét kell adni annak, hogy szolidárisnak érezzük magunkat a világ dolgozó embereivel. /.../ Többen elutaztunk Budapestről, sűrűn leveleztünk egymással⁴, akik otthon maradtak, vállalták a lap nyomdai rendezését.” Ezután ismerteti az internacionális *A Tett* 16. száma⁵ tartalmát, és bőven idéz a bevezető írásából is. Mindebből egyértelműen kitűnik az a mögöttes információ, hogy a lap 16. és 17. számát Kassák Kecskemétről távszerkesztette, vagyis munkatársai segítségével levelek útján intézte a kéziratok és a lap nyomdai munkálatait.

Kecskeméti nyarát Kassák kétféleképpen dolgozta föl: előbb érzékletes és részletes leírásokban idézte meg önéletrajzi regényében, az *Egy ember életében*, majd évtizedek múltán, a 70-es évek elején bemutatta *A Tett* és a *Ma* históriáját összefoglalóan közlő kötetében, *Az izmusok történetében*. Ez utóbbiban elsősorban az irodalom- és művészettörténeti összefüggésekre esik a hangsúly, de az is megfigyelhető, hogy egyes részek stilizálva kerültek át az önéletrajzból a magyar avantgárd történetébe. Ilyen például a nemzetközi szám tartalmi meghatározása, amelyet az *Egy ember életéből*, első megfogalmazásából idézek ide: „A lap általános feltűnést keltett. Mi vagyunk az elsők, akik a háború alatt szimpátiával és megbecsüléssel szóhoz juttatjuk Magyarországon a szerbeket, oroszokat, franciákat, angolokat, olaszokat és a többi nemzeteket, akiknek kormányaik ugyanolyan halálos ellenségei Magyarországnak, mint amilyen halálos ellenségük önekik a magyar kormány.”⁶ A lapbetiltás történelmi környezetének, politikai hátterének az árnyalására szinte megértően még azt is hozzáteszi, hogy „háború volt, s már annak is a második, nehezebb felét szenvedtük. /.../ Mint szocialistának meg kellett értenem, hogy a bajba jutott kormányzat egyre élesebben és szigorúbban őrködik a »rend« fenntartása felett, és egyre drasztikusabb eszközökkel fojtja el a lappangó

3 Kassák Lajos: *Egy ember élete*. III. k. Magvető, Bp., 1966. 992–994. (Az önéletrajz első kiadása: 1927: 1–3., 1931: 4–6., 1935: 7–8.). Ezentúl: Kassák 1966.

4 Ezekből, sajnos, sem a Kassák Múzeum 2120 tételt számláló Kassák-levelezése, sem az Országos Széchényi Könyvtár nem őriz egyetlen darabot sem.

5 *A Tett* három utolsó számának megjelenése: 15. = 1916. július 1., 16. (nemzetközi) = 1916. augusztus 1., 17. (versszám) = 1916. szeptember 20.

6 Kassák 1966. 994–995. Ugyanez a fogalmazás múlt időbe helyezve: Kassák 1972. 195. Ez annyira fontos, alapvető közlendője lehetett Kassáknak, hogy a megelőző, *A Tettről* szóló fejezetben is leírja röviden, hogy az internacionális számban az „ellenség művészeit” közölték.

tüzeket, az egyesületek és lapok elégedetlenkedő hangját.”⁷ A Tett 16., nemzetközi száma tehát kiverte a biztosítékot: a belügyminiszter október 2-án keltezett leiratában közli: „a lap további megjelenését és terjesztését, közleményeinek a hadviselés érdekeit veszélyeztető tartalma miatt betiltom.”⁸ Juhász Gyula erről a számról írta: „A háború idején megjelent egy vörös füzet, amely A Tett nevet viselte, és amely lángoló tiltakozás volt, nem csupán a háború ellen, hanem a társadalom ellen is, mely a háborút elviselte, és a művészet ellen, amely a társadalomból fakadt és élt, mint lápvirág a hínárból.”⁹ Kassákot törekvéseiben mintha megedzette volna, még elszántabbá tette volna a betiltás. „Semmi okunk a meglepődésre vagy éppen csüggedésre. Már is azon gondolkodtam, milyen ügyességgel folytassuk a megkezdett utat. A telep (a Kecskeméti Művésztelep – szerk.) lakói között alig akadtak olyanok, akikkel ilyen értelmű megbeszélést folytathattam volna. /.../ Magamra maradtan töprengtem a jelen nagy pillanatai és a jövő tennivalói felől. Elhatároztam: A Tett végleges betiltása után új lapot indítok. Feleségem mellett állt, és osztotta nézeteimet.”¹⁰ Ezt a történeti időt, a háború mindenben való jelenlétét már eleve adott realitásként oda kell képzelnünk az egész 1916-os nyár és A Tett mögé: a félelmet, a kiszolgáltatottságot, a fronthírek kegyetlenségét, az emberáldozatok megmásíthatatlanságát, a családok veszteségeit. Az árván maradt gyerekek, megözvegyült feleségek, családfő nélkül továbbélni kényszerülő csonka családok ugyanúgy jelzik ezt, mint az ország gazdaságának mélyrepülése. Megszenvedte a nagy háborút a szellemi élet is, hiszen Kassák lapja a háborúellenességet tudatosan, nemzetközi alkotógárda közlésével vállaló bátor kiállása miatt került tiltólistára. Az 1916. október 2-i lapbetiltás megengedi föltételezni, hogy A Tett utolsó három száma összeállítása és szerkesztése (legalább részben) Kassák kecskeméti nyarában történhetett, hiszen ezért jegyezhetette föl így: „a kecskeméti művésztelep csöndjében, lázas alkotó munka közben”. Persze a ‘lázas alkotómunka’ fogalomparba nem csak a szerkesztés értendő. Érzékletesen, ha úgy tetszik, plasztikusan idézi meg a Kecskeméti Művésztelep akkori alkotóit, természetesen elsősorban azokat, akik az ő világához valamennyire is közel állhatnak. Az önnön művészi hitvallásától távol levőket pedig nem kíméli ironikus, itt-ott vitriolosá váló tollától. S mindezek mögött nagy együttérzéssel látatja a háborúnak az ottani emberek életére kiható következményeit is. Kassák – amint írja – jól érzi magát a Falus-villa manzárdjában, a forró nyárban. „A tetőn át kegyetlenül átég a nap, alig tartózkodhatunk bent valamit is a falak között. Úgy élünk, mint a vademberek. Mezítláb, félig mezítelenül. /.../ Az egyik délelőtt /.../ gyönge éhes csipogást hallok valahonnan. Fölfigyelek, mint a jó vadászkutya a neszező vadra. A padlásról jönnek a hangok, fölnyitom az ajtót, és megyek a nesz irányába. Pokoli hőség és elsüllyesztő por van a padláson. Olyan süppedős a föld, mintha bársonyra lépnék. A fiatal verebek szakadatlanul csiripelnek. /.../ Hason kúszom előre, olyan poros és kormos vagyok már, mint az ördög. Ha most látnának a telepen élő hölgyek,

7 Kassák 1972. 195.

8 A teljes betiltó leiratot közli: Kassák 1972. 197.

9 Idézi: Kassák 1972. 243.

10 Kassák 1972. 196.

a kövéredő nagyságos asszonyok és a piszkafasovány öregedő kisasszonyok? Mennyivel érdekesebbek lehetnek ezeknél a verebek, az eresz alatt. Elérem a fészket, előrenyújtom a karomat és belemarkolok. Egy rakás fiatal, alig pelyhedző veréb van benne. /.../ Körülbelül három hét múlva tollasak lesznek, gondolom. S ettől a naptól kezdve már értelme van annak, hogy itt vagyok. Kenyérmorzsával etetem az öregeket, hogy legyen mivel táplálniuk a fiatalokat. Lesekedek utánuk, megfigyelem az életüket. És kedvesek ezek az állatok, sokkal kedvesebbek a körülöttem lévő embereknél.” Az önfeledt verébgondozásban elmerülő Kassák a környezetében lévő művészekről lesújtó végkövetkeztetésig jutott el, ám ezt föloldja egy hasonlítással. Szerinte a verebek „talán csak Uitzhoz hasonlítanak. Az állati vonások most megszépülnek ebben az emberben, s ahogyan a madarakat figyelem, ugyanúgy figyelem őt is. Keveset dolgozik, s egész nap a gyerekével játszik. Alig lehet elképzelni erről az emberről, hogy ennyi türelem és jóság van benne. /.../ Időnként fölhallatszik Uitz vidám és vad nyerítése.” A művésztársaság föléled este, de „Uitz ilyenkor már nem nyerít, ott ül a veranda lámpája alatt, a felesége mellett, szuszmorog, dörgöldzik, /.../ valami öreg festőmappában lapozgat. Mi olvasunk, /.../ a többi villák lakói azonban kint élnek a parkban. /.../ De ez csak a mi csoportunk. A többiek urak és előkelőségek körülöttünk, művészek, s ebben a kánikulában, ebben a magunkra maradtóságban sem tudják félredobni kicsinyes és alkalmazkodó pózaikat. De lehet az is, hogy ez a póz náluk már természet, s néha sajnálni tudnám őket, ha nem lennének annyira nevetségesek itt, a szerény, csöndes fák, egészségesen illatozó virágok és éneklő madarak között. Legszimpatikusabb közöttük Iványi Grünwald Béla.” Kassákra jellemző a „mi” (értsd: ők Uitzékkal – szerk.) és „a többiek” elválasztás, szembeállítás. A művésztelep vezetőjére, Iványi Grünwaldra még többször visszatér. Először elismeri, hogy „komoly múlt áll mögötte, de azért hajlandó szóba állni velünk, a vadakkal és a csöndesen kiközösítettekkel is”. Ezután még hozzáteszi jellemzésül azt is, hogy „igazából azonban ő is amazokhoz tartozik, s mintha csak az árnyékával fordulna felénk”. Ahogy haladunk előre a leírásban, növekszik az ellenérzés, fokozatosan nő az ironia Grünwaldékkal szemben. „Grünwaldné kint ül a teraszon, valami divatlapot nézeget, a cselédlány énekel a konyhában, Grünwald pedig nyersszín vászonruhában ásogat a kerti virágágyak között. A hosszú, vékony ember olyan, mint egy ezüstcincér.” Később még tovább fonja Iványi jellemzését, most már a művei felé kitágítva: „kint szokott festeni a mezőn, a gémeskút körzetében, »magyart a magyarnak« jeligével”. Ezután is tudja fokozni, még érzékletesebbé, még plasztikusabbá rajzolni a bemutatását, mert itt már „Grünwald fehér selyemruhájában, s a gondozott ásócskával piszkálta a földet”. Iványi bemutatása során fokozatosan, pontról pontra válik maró gúnnyá a hangja, s ez a hozzá hasonlókra, a „többiek”-re is ugyancsak jellemző (pl. „festőtállóványa előtt áll Kandó László, ő is fehér ruhában van, s az ecset úgy áll a kezében, mint valami teniszbajnok kezében a raket”). Ők, a többiek „Ha lehet, elkerülik a velünk való találkozást, és gonoszul pletykálnak ránk. Bözsét gúnyosan ironónek titulálják¹¹, Jolánról kisütötték, hogy modelleskedett, s ez éppen elegendő az ő szemünkben ahhoz, hogy fölényesek legyenek vele, és kinézzenek maguk közül.

11 Ujvári Erzsíról, Kassák verseket író és publikáló hűgáról van szó.

Jó, hogy nem ezek a butaságok a legnagyobb gondjaink. Amíg ők társasági életet élnek, addig mi dolgozunk, vagy ha úgy tetszik, kívül helyezük magunkat a társadalmi konvenciókon, félig meztelenül vagy kifeszített lepedő mögött egészen meztelenül lefekszünk a fűre, és süttetjük magunkat az áldott napmeleggel. Munkára ébredünk, és nyugodtan térünk meg esti pihenőre.” Kassák azt is rögzíti, hogy a művésztelep mikrovilágában, az alkotók életében milyen „a háború tükröződése”. „Nehezebb az ő életük is, mint volt néhány esztendővel ezelőtt. /.../ Az emberek arcán látszik a nyomottság és bizonytalanság.” Példaként Perlrott Csaba festőművészt említi, „aki itt él, aki állandóan tüdőbetegségével bajlódik, egész nap napkúrázik. /.../ A többiek azt sugdossák, hogy Csabának nem is a tüdeje van annyira oda, mint inkább a sorozóbizottságok szemei elől” menekül. „Akárha üvegbura alatt élne. Kiállított tárgy, amihez nem szabad hozzányúlni. Legföljebb egy festőnő van itt, /.../ ők kettesben mintha megértenék egymást.” Ezután kitér Perlrott művészete alakulására, így: „a háború előtt kint járt Párizsban, ismeri Picassót, Metzinger és a többi kubistákat, s akkor még ő is kubista volt, /.../ de a mester már egészen másfelé jár”. Perlrott – és az őt megértő festőnő, Gráber Margit – mintha Kassákék, a „mi” (Uitzék és a verebek) és az „ők” (Iványiék, művészelőkelőségek) között helyezkednének el. De a festői témák összekötik őket: „A gémeskút és a cigányok favorizáltjai most a telepnek.” Gémeskutat Iványi fest, ahogy írta, ám „Uitzban is fölbred a festő, és ő is a cigányok felé kacsint. A fekete lányokat föl szeretné ültetni a pódiumra, drapériát dobni köréjük, és sárga, vörös színekkel megfesteni az új képeket.” Uitz elmegy a Cigányvárosba festeni, ám valamiféle éles konfliktus alakult ki a megörökítendő és közte, mert „a fák közül előbukkan Uitz menekülő alakja. Szörnyen össze van zilálva, cafatokban lóg róla a festőkabátjának háta, a kezei véresek, és az arcán is elkenődött a vér.” Uitz verekedésbe keveredett a cigányokkal, akik csapatban követték őt: „kívül a parkon egy csomó cigánylegény áll késekkel és botokkal fölfegyverkezten. Fenyegetőznek és üvöltenek, mint a farkasok.” A művésztelep vezetője, Iványi Grünwald próbálja nyugtatni Uitz feleségét, de közben levonja a tanulságot is: „Enélkül is elég bajunk van a várossal, mindenki haragszik ránk. Ha így folytatja (mármint Uitz – szerk.), valamennyiünket fölnyársálnak a cigányok és a parasztok.” Kassák így Iványi szájába adja a művésztelep akkori városi elfogadottságának reális helyzetjelzését.

A háború hétköznapiakra gyakorolt hatását nemcsak a Műkert árnyas sétányain napközben festőfelszereléssel, munkába indulva, este szerelmesként föl-fölbukkanó művészek között érzékeli, hanem a város társadalmában is. A legnagyobb, szinte megrendült együttérzéssel mutatja be Kassák az orosz hadifoglyokat, énekeiket, munkájukat – a háborúban sínylődő magyar férfiak itthon maradt asszonyai mellett. „Szépek itt az esték, a csönd leereszkedik a telepre, s valahonnan a parasztházak tájékaról mélységes, szomorú dalok szállnak föl a csillagok felé. Az orosz hadifoglyok ilyenkor már munka után vannak, összeverődnek, és énekelni kezdenek bús férfikórusban, ötvenen, vagy talán százan is. Négy szólamban énekelnek értelmetlen, idegen dalokat, de akiben érzés van, az most feléjük fordul, és fölfogja panaszait anélkül, hogy megértené szavukat. Vontatott, reménytelenül elnyújtott sirámok ezek az elhagyott földekről, a végtelen hámezőkről, Annáról és Katkáról, akik ott élnek valahol a kék Volga partján.”

Kassák leírja azt is, hogyan készülnek „Szent István megünneplésére”, augusztus 20-ára a városban: „*Este a kocsmák tele vannak ünneplőkkel, öreg, elaszott férfiakkal, kövéredő anyámasszonyokkal és életrevaló, vérmes és nyugtalan menyecskékkel.*” Régebben az életerős férfiak jártak kocsmába, most, a háború idején az életerős asszonyok, mert „*a férfiakat azóta nagy csordákban kihajtották a harcmezőkre, ők most ott dicséretesen ölhetik és ölethetik egymást, az asszonyok pedig itthon maradtak, és nincs fölöttük Isten, aki vigyázna rájuk. /.../ Valósággal betyárokká lettek ezek a menyecskék. Elkeseredett szegénylegényekké lettek, s azt remélik, hogy ezen az éjszakán jobbra vagy balra eldűl a sorsuk.*” Kassák az elkeseredett s elvadult asszonyok és az orosz hadifoglyok sorsának összekapcsolásával jellegzetesre kontúrozza a háború teremtette állapotot: „*Ez a háború tükörképe itthon, testben és lélekben.*”¹² Kassáknak az orosz hadifoglyok iránti szolidaritása, helyzetük bemutatásának disztिंगváltsága, embertestvérként való ábrázolásuk egybehangzik A Tett nemzetközi száma fő törekvésével, azzal a lényeges fölismeréssel, hogy a háborúban egymás ellen taszított emberek is testvérek, ezért „*öljük most össze sorsunkkal megvert sorsosainkat, akik szintén emberek, ártatlanok és kulturáltak.*”

Kassák a művésztelepen dolgozó, az önéletrajzában bemutatott „*a közepesség előnyeit élvező szakmabeliekről*”¹³ szigorú, a saját világához igazított, művészet-történetileg hiteles ítéletet fogalmazott Az izmusok történetében: „*Az itt dolgozó művészek nagyobb része közepes tehetség volt, a társadalmi problémák meg egyiküket sem érdekelték különösebben. Képeket vagy képecskéket festettek, és holmi kiváltságos lényekhez méltón szerettek volna élni. Ez a törekvés csak Iványi Grünwald Bélának, a telep igazgatójának és Kandó Lászlónak hozta meg a kellő eredményt. A többiek szegények és mellőzöttek voltak, mint mi, a művészetben »bolondok«, a társadalom rendetlen rendje ellen lázongók. Uitzon kívül Perlrott Csaba Vilmos, Gráber Médi és Galimberty Lanow Mária rokonszenvezett a modern törekvésekkel. Perlrott Csabán még rajta voltak a kubizmus párizsi jegyei, ugyanígy az orosz származású Galimbertyné¹⁴ is áttörte az akadémizmus szabvány kereteit, Gráber Médiben is élt a többet, jobbat akarás vágya, de még csak a továbbvezető út kezdetén botladozott.*”¹⁵ Ebben a visszamenőleges művésztelepi széttekintésben mintha megértőbb, elfogadóbb lenne Kassák a többiek, az önéletrajzában még erős ironiával bemutatott képzőművészek iránt is. Kecskeméti képzőművész ismerősei közül – természetesen Uitzon kívül – talán egyedül Galimberty Lanow Mária ott fogant műveit, kubisztikus megformálású csendéletét és egy hasonló formarendű portrét (talán Gráber Margit) közölte.¹⁶ A kecskeméti telephez (is) kapcsolódó képzőművészek nagyobb részét (Dobrovics

12 Kassák 1966. 995–1003. Kassák *Egy ember életének kecskeméti részleteit* lásd még: Sümegi György: *A Kecskeméti Művésztelep dokumentumai (1909–1919)*. L'Harmattan, Bp., 2009. 314–321. Ezentúl: Sümegi 2009.

13 Kassák 1972. 162.

14 Kassák nem emlékszik pontosan, mert Galimberty Sándorné Lanow Mária cseh származású, leánykori neve: Maria Provázková.

15 Kassák 1972. 196.

16 *A Tett*, 1916. szeptember 20., 17. szám. Lásd még: Sümegi 2009. 405., 406.

Péter¹⁷, Erős Andor, Kmetty János, Perlrott Csaba Vilmos, Pásztk Jenő stb.) már korábban ismerte és közölte. *A Tett* ismertetése során ő a képzőművészeket is úgy mutatja be, mint akik az avantgárdhoz tartoznak („a magyar avantgarde mozgalom elindítója én voltam”¹⁸). Pásztk Jenőt „az expresszionizmus romantikus lendülete vonzotta”.¹⁹ Pásztk volt az, aki a befelé figyelő, asketikus, elmélyült művésztipust rögzítette Kassákról készült kifejező arcképrajzában.²⁰ Erős Andort az Uitz, Kmetty, Nemes Lampért, Derkovits társaságába tartozóként mutatja be, akik „a kubizmus felé igyekeztek, de az expresszionizmus legtöbbjüket eltérítette eredeti céljuktól”. Kassák Uitz Bélának Erősről írt nekrológiát idézi: „szomorú embertestvériségünkől kiharapta a háború”²¹, vagyis az első művészáldozatok között volt. Kassák máig tartó érvényességgel jegyezte föl: „művei ma is az ismeretlenségben kallódnak”. Mozgalmuk „legjelentősebb képzőművésze”-nek Uitz Bélát tartotta, már *A Tett* negyedik számától jelentek meg rajzai és képzőművészeti tárgyú írásai.²² Uitz hat képből álló sorozata²³ tartalmaz olyan rajzokat is, amelyek a kecskeméti telepen készülhettek. Kassák ezt is jelzi: „A képek világosan mutatják, hogyan igyekezett Uitz követni Cézanne késői képeinek szellemét, /.../ más képei Iványi Grünwald Béla befolyására mutatnak, akivel akkoriban együtt dolgoztak Kecskeméten.”²⁴ Láttuk fontosabb, az önéletrajzából idézve, hogy mit jelentett Kassákék számára az Iványival történő ‘együttműködés’. Éppen ezért méltánylandó, hogy évtizedek múltán, a magyar avantgárd történetének megfogalmazása idejére már bizonyos fokig átértékelődött Iványi Grünwald megítélése. S valóban igaz, hogy Uitz egyes művein föltűnnek olyan drapériás vagy ruhátlan, de mindenképpen elvagyódást sejtető nőalakok, amelyek Iványi hasonló tematikájú alföldi bocskoros Árkadia festészetéből is vehették a mintájukat. Ugyanakkor szerepel a hat kép között a Műkert fás, árnyas természeti környezetét rögzítő rajz is. Ahogyan Kassák önéletrajzába beszívargott, és *A Tett* nemzetközi száma programosan vállalta, Uitznál a pieta-tematika kompozicionális megfogalmazása köthető a háborúhoz.

A Kassák által említetteken kívül 1912–19 között még Diener-Dénes Rudolf és Pátzay Pál dolgozott hosszabb vagy rövidebb ideig Kecskeméten, az aktivizmus tágabb köréhez tartozó képzőművészek közül. „Az aktivizmus előzményeit/.../ Nagybánya után, a mozgalom színteréhez és problematikájához közelebb álló kecs-

17 Ő a Lówy Ödön szerkesztette, 1914-ben összesen négy számot megért *Az Alföld* folyóiratban két írásával is szolgálta az új szellemű modern képzőművészet ügyét. Újraközölve: Sümei György: *Vajdasági művészek a kecskeméti művésztelepen*. Híd (Újvidék), 1989. szeptember 1084–1092.

18 Kassák 1972. 164.

19 Kassák 1972. 177. Illusztrációul ehhez lásd: Pásztk Jenő: *Akt, A Tett*, 1916. június 3. 229. Lásd még: Sümei 2009. 408. Kassák tévesen írja Pásztkról, hogy „korán eltűnt a mozgalomból, valószínűleg meghalt”. Pásztk Jenő (1895–1948) a budapesti Képzőművészeti Főiskola elvégzése (1919) után az akkor már Romániához tartozó Nagybanán telepedett le. Ezentúl Pascu Eugen néven dolgozott.

20 Pásztk Jenő: *Portré* (Kassák Lajos), *A Tett*, 1916. január 15., lásd még: Sümei 2009. 409.

21 Kassák 1972. 178–179.

22 Sümei 2009. 308–310.

23 *A Tett*, 15. szám, 1916. július 1.

24 Kassák 1972. 178.

keméti művésztelepen kell keresnünk.”²⁵ Szabó Júlia még azt is rögzítette, hogy „valamiféle vidékiesen megemésztett kecskeméti »kubizmust« fedezhetünk fel” Perlrott Csaba Vilmos, Kmetty János és Galimbertiné Lanow Mária több kompozícióján. Mindebből azt is leszűrhetjük, hogy Kassáknak valójában jó terep volt Kecskemét és a művésztelep, ahol érvényesült kereső, kutató akarata, amit a *Mesteremberek* című versében így rögzített: „új színeket keverünk”. Kassák, természetesen, szerkesztőként is erre törekedett, ez határozza meg a Kecskeméten élt Buday Dezsővel mint szerzővel fönntartott kapcsolatát. Az egyik, Buday Dezsőnek írt levelében megfogalmazta szerkesztői hitvallása leglényegét: szeretné, ha az általa közölt művek „a dolgok új lehetőségeivel vagy a meglévők szigorú revíziójával foglalkoznának. /.../ Minden írásban a legprogresszívabb, illetve agresszív szabadságot, bátorságot szeretném.”²⁶

Képzőművészeti szempontból a neósok fellekvára, a kecskeméti telep mindenképpen továbbvezető és fontos láncszem az aktivizmushoz. Átvezető a nagybányai természetelvűségtől, Gauguin, de főleg Cézanne tiszteletén át („*Matisse-tanítvány volt Perlrott Csaba is, de Cézanne-t imádta*” – summázta pontosan Gráber Margit a fő igazodási pontot), a posztimpreszionizmustól a kubizmusig, a kutató művészet elvének a fölismeréséig és a társadalmi-művészeti forradalmat együttesen valló és váró aktivizmusig. Kecskeméten a legaktívabb aktivista Uitz Béla. 1916-os termékeny nyarának eredménye: tusrajzok, rézkarcok, festmények. Az anyaság téma újabb és újabb, egyre érettebb darabjai, fürdőzővariációk, tájképek, gyümölcszedők kompozíció, különféle arc- és fejlett drapériatanulmányok, valamint kísérlet a háború vizuális megragadására (*Pieta*). Uitz ráadásul a legaktívabb társa Kassáknak, részt vett a lap szerkesztésében, képzőművészeti cikkeket írt. De mindennél fontosabb, hogy a Kassák által megidézett művészti-pus megtestesítője. Aki politikai és művészeti tekintetben egyaránt forradalmár, aki művészként a formát, aktivistaként a társadalmat egyaránt rombolja és építi. „*Forradalom van a társadalomban, és forradalom van a művészetben*”²⁷ – írta Kassák, és Uitz ennek a vajúdo időnek jellegzetes képviselője.

Indokolt föltenni a kérdést: Kassák vajon rajzolt-e, festett-e kecskeméti nyarán? Egyetlen fönntmaradt, 1916-os tusrajza egyértelműen bizonyítja, hogy akár több rajzot is készíthetett. Az 1916-os *Tájkép* című tusrajzának²⁸ két rajz-előzményét ismerjük. Az egyik dombos táj, szerkezetében és elrendezésében

25 Szabó Júlia: *A magyar aktivizmus művészete 1915–1927*. Corvina Kiadó, Bp., 1981. 37.

26 Sümegi György: *Aktivisták Kecskeméten*. (Kassák- és Ignóus-levelek Buday Dezsőhöz). Forrás, 1987/10. 69–76.

27 Kassák Lajos: *Forradalom a művészetért*. Ma, VI. 1–2. szám, 1920. november 1.

28 Kassák Lajos: *Tájkép*, 1916, papír, tus, 219×315 mm, jelezve jobbra lent: Kassák 16. Magyar Nemzeti Galéria, leltári szám: F. 57–186. Reprodukálva: *Kassák Lajos 1887–1967 emlékkiállítás*. Magyar Nemzeti Galéria, Petőfi Irodalmi Múzeum. Katalógus. Szerk.: Rubovszky Éva. Bp., 1987. Műtárgyjegyzék 2. (Ezentúl: Kassák emlékkiállítás 1987), Sümegi György: *A Kecskeméti Művésztelep 1909–1944*. Corvina Kiadó, Bp., 2011. 100. Kiállítva: Kassák emlékkiállítás 1987.

közeli rokona²⁹ a kecskemétinek. A másik, ugyancsak *Tájkép*³⁰, házak, településrészlet dombos tájban, ám az épületek leegyszerűsített kontúrrajza mintha már sejtetné, hogy festőként a szerkezetet, a konstrukciót, a képarchitektúrát fogja majd kiemelten kezelni a későbbi jellegadó festményeiben Kassák. Ezeknek a műveknek a készülésekor még képzőművészeti munkálkodásának az elején jár, abban a periódusban, amit ő maga érzékletesen jellemezett. „Hogy valaki egy tájat, egy arcot vagy bármi más, már valamilyen formában élő dolgot lefessen, nem művészi nagyság, hanem hasonulni képes karakter és technikai készség szükséges.”³¹ Az 1916-ban Kecskeméten keletkezett tusrájzánál – Uitz is csinált hasonlót – már egyfajta, az előzőkhöz képest fejlettebb fokon tapasztalhatjuk a hasonulni képes karaktert és technikai készségét. Változatos morfológiájú, klasszikus elrendezésű (elő-, közép- és háttér) az emelkedő, homokbuckás tája. A tust lazán, jelzés- és vázaltszerűséget sejtetően, vagy ahol kell – pl. az előtérből a középtérbe átvezető halmon –, ott tömören alkalmazza. Az egész emelkedő, satnya bokorsor, laza kerítésív vízszintesei és a fűcsomók, oszlopok függőlegesei adják a kompozíció egyéni ritmusát, emelkedő jellegét, a széljárta, homokbuckás táj alapkarakterét. Kassák egyes kritikussai már legelső verseit olvasva 1912-ben észrevették festői látását. Ekkor azonban még főleg szavakkal festett, bár „kezdté lerajzolni is azt, amit látott. 1915-ből megmaradtak tájakat ábrázoló, erőteljes tollrajzai”.³²

Hogy milyen s mely verseit írta/írhatta (fejezte be, vagy ott írta, vagy később öntötte formába kecskeméti élményeiből) Kassák Kecskeméten – ennek a megállapítására az irodalomtörténet semmiféle támpontot nem nyújt. Így a motívumok, a közvetített élmények és a megjelenésük időpontja szerint próbálom néhány versét az 1916-os nyárhoz kötni. Talán *A Tett* utolsó, 17. versszámában közöltek tartozhatnak ide. A *Karmester, esti világitásban* című verse expresszív megfogalmazásában a karmester: „az akarát plasztikája”.³³ *A júliusi földeken* verse³⁴ kiskunsági, Kecskemét környéki aratási élményei és tapasztalatai összefoglalója. „Jellegzetesen kassáki szín és mozgás jellemzi, maradandó emlékeként a vers- és a képzőművészeti látás és verskép-festés találkozása pillanatának, melyben a jellegzetesnek tudott futurista-expresszionista-kubista képekre valló vonalak nem külsőségei a versnek.”³⁵

29 Kassák Lajos: *Tájkép*, 1914, papír, diópác, 307×227 mm, jelezve jobbra fönt: Kassák Lajos 1914, Kassák Múzeum, leltári szám: 79. 173. 1.

30 Kassák Lajos: *Tájkép*, 1914, papír, diópác, 281×245 mm, jelezve jobbra fent: Kassák Lajos 1914, Kassák Múzeum, leltári szám: 79. 174. 1. Reprodukálva: Vadas József: *A konstruktor*. Gondolat Kiadó, Bp., 1979, Kassák emlékkiállítás 1987. Kiállítva: István Király Múzeum, Székesfehérvár, 1968, Kassák emlékkiállítás 1987. Műtárgyjegyzék 1.

31 Kassák 1972. 15.

32 „Egy közülük a Magyar Nemzeti Galéria tulajdona” – folytatja Körner Éva. Körner tévesen teszi 1915-re – 1914 helyett – a két fennmaradt legkorábbi Kassák-rajz keletkezését. Ráadásul az 1916-os kecskeméti is hibásan sorolja be az 1915-ös évbe. Bori Imre–Körner Éva: *Kassák irodalma és festészete*. Magvető, Bp., 1967. 167. Ezentúl: Bori–Körner 1967.

33 *A Tett*, versszám, 1916. szeptember 20. 306–307.

34 *A Tett*, versszám, 1916. szeptember 20. 305.

35 Bori–Körner 1967. 57.

Monumentalitás.
Kék – sárga – kék.
Vízszintben sárga, geometrikus táblák.
Szél. Hő. Földszag.
A nap csurog,
s a sárga táblák visszadobálják a vörös napot.

/.../

a sárga táblákban nézzétek a parasztokat
(az érett búza között)
amint erős, plasztikus lendülettel mozdulnak
(félaktban)
s százszoros gesztusuk
letörli a végtelen táblákat.
Gatyás, félig meztelen testek. Rohamállás. Suhintás.
Minthacsak pontos mechanikai rendszer lenne az egész,
végig... végig a kék perspektívába.

/.../

Billió szín itatja most szemeiteket.
De mind között leghatalmasabb a kenyér sárga magja.

/.../

A téres sárgára hízott földeken
Zászlósan lengessétek meg új divatkalapjaitokat,
testvérek!

Az Asszonyok a parkban³⁶ Kassák 1916-os kecskeméti háborús élményeinek³⁷ fontos versbéli lecsapódása, közvetlen, élményszerű megfogalmazása:

Az alacsony és magas fák óriási csokorban állnak,
szelid, gótikus pózban egymásba nyújtóznak,
mint valami vásári rosta,
szövődnek, bogozódnak
s ezüst leveleik közt
átszűrrik
az indigó színű estét.

36 A Tett, versszám, 1916. szeptember 20. 308–309.

37 Vesd össze az Egy ember élete – főntebb idézett – háborús elemeivel.

*Köhögős tehervonat kapaszkodik a magas, fekete töltésen.
/.../*

*Az állomásról idezokog az induló menetszázad bombardonja.
11 óra 50 perc.
Az asszonyok tízezer füllel és tízezer szemmel
silbakolnak a tisztáson,
forrók, éhesek, szédülők,
egymás karjával kötik a derekukat, a mellük kemény,
s megnyúlt arcukat
hideg-sárga fénnnyel lakkozza a hold.*

Lehet-e összesíteni egyáltalán olyan művészetteremtési, alkotói periódust, rövid, ám fontos elhatározást is érlelő intermezzót, amelyben a keletkezett művek egy része bizonyosan a sejtések és a föltételezések kategóriáival, s nem a bizonyosság biztonságával közelíthetők és határozhatók meg? Milyen művek, és konkrétan melyik és hogyan köthető az alkotó 1916-os nyarához, s a műveken kívül, azokon túl még miféle váltás/változás, a korábitól való lassú el- és átfejlődést hoz a művésztelepi nyár Kassáknak? Azt bizonyosan megállapíthatjuk, hogy „képzőművészeti tevékenységének első fázisát”³⁸ négy év helyett öt évre kell kiegészítenünk, mivel 1914-es keltezésűek az első rajzai. Ugyanezen időszak lényegi, alkotói változására mutat rá Bori Imre. „A Babitscsal folytatott polémia-ban kristályosodott ki Kassák azon nézete, hogy a művészi alkotás »megcsinálásának« módzatai helyett a »művészt mint szociális embert« helyezi a figyelem középpontjába.”³⁹ Valószínűsíthető még azon feltételezés is, hogy a képzőművészek körében eltöltött kecskeméti hónapok ahhoz a fölismeréshez is hozzásegítették Kassákot, hogy új lapjában, a MA-ban „taktikai szempontból a hangsúlyt egyelőre tegyük át a képzőművészetre, mondtam: tartalmában nehezebben ellenőrizhető, mit az irodalom, formailag gazdagabb lehetőséget nyújt.”⁴⁰ Kecskeméten megerősödött Kassák képzőművészeti érdeklődése, ő maga is rajzolt, és amikor a két lap, A Tett és a MA közötti senki földjére, az első betiltása utáni vákuumba került, akkor mindez a fölismerés és frissen megerősödő tapasztalat segíthette őt a végleges döntésében, az új TETTben: a MA megindításában.

Hogy rövid pár éven belül maradt-e valamiféle nyoma és emléke Kassáknak és körének a Kecskeméti Művésztelepen, arra egy fanyar, inkább groteszk epizódot idézhetek ide Járitz Józsa festőművész 1917. július 19-i Naplójából: „Múltkor a MA-ban megjelent versekről beszéltek az emberek. »En nem tudom, mit jelentenek azok a számok a verssorok mellett« mondta Grünwaldné. »Azok a cipőszámok a (vers)lábakra«

38 Körner Éva periodizációja így pontosítható: 1914–1919, ez Kassák képzőművészeti tevékenységének első fázisa. Bori–Körner 1967. 167.

39 Bori–Körner 1967. 58.

40 Kassák 1972. 198.

felelte Pál Franciska.⁴¹ Ugyanezt az ironikus hangot üti meg Dabis Rózsa A „négy Béla” Kecskeméten című karikatúráján, amelyen mint az orgonasípok emelkedő, nagyságrendi sorrendben következnek egymás után, balról jobbra: ifj. Uitz, id. Uitz, ifj. Grünwald, id. Grünwald. Közülük csupán a sötétre satírozott id. Uitzot emelte ki, ő előrehajolva, görnyedten olvassa a kezében tartott MA föliratú lapot. Járítz Józsa története és Dabis Rózsa rajza együttesen azt érzékelteti, hogyha beszéltek a MA folyóiratban megjelent versekről a Kecskeméti Művésztelepen, akkor olvasták a lapot, ismerték. 1917–1918 nyarán a képzőművészek még bizonyosan számon tartották a korábban közöttük megfordult s ott dolgozó Kassák Lajos munkásságát, törekvéseit, és új, a Kecskeméti Művésztelepen fogant második folyóiratát, a MA-t.

2. Szerzői est, Képarcitektúra-kiállítás, 1965. június

Kassák 1916-os kecskeméti nyarat önéletírása, az *Egy ember élete* vonatkozó fejezete alapján idézi az a beharangozó újságcikk, amely a kecskeméti szerzői estjére és kiállítására hívta föl a figyelmet. A cikk a Kossuth-díjas író és festőművészt „a magyar szocialista avantgárd kiválósága”⁴² jelzős szóösszetétellel határozza meg. Ez ma kelthet visszatetszést, ám a szocialista jelző kellettett a program indoklásához, megrendezésének a párttal való elfogadtatásához. Kassák talán – ezt látva – fölvonhatta ugyan szigorú szemöldökét, de az akkori politikai játékszabályokban a megjelenés, a nyilvánosságra kerülés föltétele lehetett ez. Valamint az, hogy abban az évben kapott Kossuth-díjat, tehát a párt is elismerte a munkásságát, így már meghívhatták.

Kassák hazai és külföldi tárlatainak kiállításjegyzéke⁴³ az egyéni bemutatók sorában az 1945 utáni itthoniak között hatodikként regisztrálja: „1965 Művészklub, Kecskemét”. Rangos a lista, hiszen a székesfehérvári (István Király Múzeum) és a Csók Galéria mellett könyvtár (az esztergomi városi), a Fialat Művészek Klubja és a Magyar Írók Szövetsége szerepel. Vagyis a kecskeméti szervezők, hivatkozva Kassák 1916-os kecskeméti jelenlétére, e kötődése alapján hívhatták meg. Ám a Kádár rendszer első évtizedének a végén bátorságot, szemléleti merészséget jelentő programot vállaltak Kassákkal. A meghívó szerint „a Városi Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya, a Katona József Társaság és a Művészklub” volt a rendezője „Kassák Lajos Kossuth-díjas művész szerzői estjé”-nek⁴⁴, amelyet Sík Csaba, a Magvető Kiadó lektora vezetett be, közreműködtek a Kelemen László Irodalmi Színpad tagjai. Kassák *Képarcitektúra-kiállítása* két hétig volt látogatható (június 4-től 15-ig, 15–20 óra között).

41 Sümegi 2009. 322.

42 Heltai Nándor: *Kassák és Kecskemét*. Fél százados emlékek. Petőfi Népe, 1965. június 4.

43 *Kassák Lajos 1887–1967 emlékkiállítása*. Magyar Nemzeti Galéria, Petőfi Irodalmi Múzeum. Katalógus. Szerk.: Rubovszky Éva. Bp., 1987. 121.

44 Kassák szerzői estje június 4-én, pénteken este hat órakor volt. Kassák azután Kecskeméten tölthette az éjszakát, mert 1965. VI. 5-én dedikálta egyik könyvét dr. Orosz László irodalomtörténésznek.

Kassák majdnem napra pontosan 49 évvel később, az első kecskeméti helyfoglalása (Falus-villa, művésztelep) után érkezett szerzői estjére és kiállítása megnyitására. A Művészklub akkor a legprogresszívebb kiállítóhely volt a városban. 1963–75 között működött a Városi Művelődési Központban (Rákóczi út 3.). Alapítói elsősorban a képzőművészet, s általában a művészetek iránt érdeklődő értelmiségiek, alkotóművészek. Elnöke Imre Gábor szobrászművész, olyan rangidősfele, politikailag megbízható (1945 után rendőrkapitány is volt), titkára dr. Hernádi Gyula, képzőművészetet s irodalmat szerető bíró. A helybeli képzőművészek kiállításai (Bozsó János 1963, Goór Imre, Báron László, 1964) mellett fiatalokat, pályakezdőket is fölkaroltak (Bodóczky István–Bodri Ferenc–Lisztes István, 1964), de más városokban élő képzőművészeket is bemutattak (hódmezővásárhelyiek, 1964. október). Programjaiknak állandósult a szerkezete: egy-egy alkotó tárlata idejére beszélgetést, akkori, szocialista művelődési terminológiával: művész-közönség találkozót szerveztek. De önálló művészettörténeti előadásokat is tartottak (pl. Csorba Géza: *Romantika és szimbolizmus*, 1964. március 12.). A tárlatokat a Művelődési Ház nagyterme melletti kisebbben rendezték. Ez kamarakiállítások bemutatására (normál méretű festményekből kb. húsz műtárgy, falra akasztva) volt alkalmas, ankétokon, találkozókön pedig kb. ötven fő kényelmes elhelyezését lehetett benne biztosítani. Ez volt a kerete Kassák szerzői estjének és *Képarchitektúra*-bemutatójának is.

Kassák kiállításai közül azoknak készült el a tartalmi elemzése, amelyek jól dokumentáltak, fennmaradt legalább a kiállított műtárgyak pontos listája, készült hozzájuk katalógus, és még a tárlatszervezők alkotóval folytatott, fontos közléseket tartalmazó levelei is ismertek.⁴⁵ A kecskeméti tárlatról nem maradtak (vagy még nem találtam) ilyenek, csupán a meghívóját ismerem, de önmagában az is sokatmondó. Mégpedig azért, mert az információkon kívül elmondható róla, hogy igényesen tervezett, kétszín-nyomású, vagyis tulajdonképpen színes. Ugyanis a kis négyoldalas meghívó borítójára pirossal nyomták Kassák egyik festményét és a kiállításra vonatkozó információkat, míg a többi szöveget (a *Költézetem* című verséből vett részletet és a szerzői est adatait) feketével. A reprodukált kompozíció: a bal saroktól a jobb felső sarokba tartó párhuzamosok alul kört metszenek, s afölött kisebb s nagyobb háromszögekhez kapcsolódnak. A kompozíció bal felső sávjában tömör, piros, nyújtott téglalap. Az 1920-as évek képarchitektúráihoz hasonló kompozíciókat készített 1957-től kezdődően, és állított ki hazai kiállításain – így bizonyosan Kecskeméten is. A meghívón kinyomtatott kép, elrendezése és motívumhasználata alapján, kizárólag az 1960-as évek eleji tusrájai közé sorolható.⁴⁶ Sőt, egészen pontosan meghatározható, mivel ugyanaz a kompozíció, amely megjelent a második világháború után legelsőként, 1960-ban külföldön megrendezett kiállítása (Galerie Denise René, Párizs) katalógusborítóján és plakátján is. A falragaszon világos színnel nyomták, de a katalógusborító

45 Gergely Mariann, György Péter, Pataki Gábor: *Megjegyzések Kassák Lajos korai műveinek sorsához*. In: *Kassák Lajos 1887–1967 emlékkiállítás*. Magyar Nemzeti Galéria, Petőfi Irodalmi Múzeum. Katalógus. Szerk.: Rubovszky Éva. Bp., 1987. 140–144. Ezentúl: Kassák-emlékkiállítás, 1987.

46 V. ö.: *Kassák emlékkiállítás*, 1987. Műtárgyjejegyzék: 587., 589., 595., 596., 601.

bordósín-nyomásához a kecskeméti meghívó pirosa van közelebb. Mindebből azt a következtetést is levonhatom, hogy ennek, a meghívón művel jelzett alkotói időszaknak a terméséből állhatott össze a kecskeméti válogatás, a *Képarchitektúra*-kiállítás talán ugyanúgy, mint a párizsi bemutató. Kassák 1956 utáni képzőművészeti törekvéseiről 1963 tavaszán így fogalmazott: „1957-ben rendezett kiállításom, bárha nemcsak geometriai absztrakciót mutattam be, nagy ellenkezést váltott ki. Ez a támadás már semmiképpen sem irritált – fenntartás nélkül folytattam régi utamat, amin ma is járok.”⁴⁷ Ezt pontosabban is megfogalmazta: „Legközelebbi rokonaimnak érzem Kazimír Malevicset, Mondriant, – általában a konstruktív irányzatok képviselőit.”⁴⁸ Kecskeméti szerzői estje bevezetője és kiállításának megnyitója, Sík Csaba, a 20. század klasszikus avantgárd és az 1960-as évektől kibontakozó neoavantgárd képviselőivel foglalkozott. Kassák életművével kiadói szerkesztőként⁴⁹ találkozott, művészettörténeti elemzéseiben pedig foglalkozott a képarchitektúráival. „Képarchitektúráinak síkján függőleges, vízszintes, átlós vonalak és ívek alkotnak a mértani formákkal építészeti értelemben szilárd szerkezetet és jelképeset egyben, hiszen a konstrukció valóságos térben is elképzelhető. Megragadó méretük és mértékük ellentéte, a többnyire kisméretű vásznanak és lapokon az alapformákból felépített plasztikai konstrukció arányai monumentálisak, olyan rendet szimbolizálnak, amely ellentétének a létét sem ismeri el. Kassák az elementáris színekkel és a geometriai formákkal egyensúlyhelyzetet jelenít meg, olyan állapotot, amelyben minden mozdíthatatlan a helyén van. Ihlete a rendteremtés vágyából fakad, csak így közvetve ismeri be, hogy a világban jelen van a rendtelenség is. *Képarchitektúra* című írásában (Kassák – szerk.) kijelenti: »képeink nem olyanok, mintha, hanem olyanok, amilyenek«. Tehát nem szabad színnél, formánál, végérvényesen rögzített harmóniánál egyebet látnunk, keresnünk bennük. /.../ Kassák indítéka: »legyetek tiszták, kiegyensúlyozottak, s formálgatók ilyenné a világot magatok körül.«⁵⁰ Mindez vonatkozhat azon művekre is, amelyeket a kecskeméti Művészkлуб közönsége láthatott.

Maga az épület, a programot befogadó színhely is fontos, ha közvetetten is, hiszen a Kereskedői Kaszinó nagyterme díszítőfestését Falus Elek tervezte (az ő számára épült villa manzárdjában laktak Kassákék 1916 nyarán), az ugyanott elhelyezett *Uzsonna* című triptichont és az oromzat három falképét⁵¹ Iványi Grünwald Béla festette, akiről részletesen írt az *Egy ember életében* és *Az izmusok történetében*. Méltó, autentikus helyszínen jelenhetett meg Kassák Lajos 1965-ben Kecskeméten. Bartók Béla is ennek az épületnek a nagytermében adta egyetlen kecskeméti hangversenyét.⁵² Még talán annyit hozzátehetek mindehhez, hogy a

47 Kassák emlékkiállítása 1987. 142.

48 Idézi: Dévényi Iván: *Arcképek a XX. század képzőművészetéből*. Orpheusz Kiadó, 2007. 162.

49 Sík Csaba szerkesztette pl. Kassák Lajos: *Az izmusok története* (Magvető Könyvkiadó, Bp. 1972) című könyvét.

50 Sík Csaba: *Örök törvény – új világ*. Tevan Kiadó, Békéscsaba, 1993. 29.

51 Valószínűleg ráfestettek, az eredeti kompozíció alatta lehet, csak föl kellene tární és restaurálni.

52 A hangversenyt emléktábla idézi a főbejárat mellett. Bartók Béla „művészete már 1913. február 1-jén, ebben az épületben rendezett zeneesten rokonérző közönségre talált”.

MA Bartók-számában⁵³ – többek között – Náray Béla Bartók-tanulmánya, Berény Róbert Bartók-portréja, Bartók *Sostenuto* című kompozíciója (faksimilében) mellett megjelent a zeneszerzőnek ajánlott *Napraköszöntés* című Kassák-vers is:

„Mert Te a végtelen öröm vagy, s a bajok magasra tűzött lámpása is Te vagy.”

Kassák 1930 utáni Bartók-képeinek⁵⁴ legerőteljesebb kifejezése *A mérleg serpenyője* című költemény:

*Csak álmában fordítja felénk az arcát
csak muzsikál nekünk és sohasem kérdezi,
jelen vagyunk-e az Úrfelmutatás pillanatában.
/.../*

*/.../ odaül a zongorához,
csörömpöl, sír és néha ugat olyan irtóztatón
hogy elsötétül az ég s a házak falai beomlanak.*

---

53 III. évfolyam, 2. szám

54 Csaplár Ferenc: *Bartók Béla, Kassák Lajos*. Kassák Múzeum, Bp., 2006.